

քի. «Ոչ ոք երբեք աղօթած է» կ'ըսէ էմբրսըն, «առանց բան մը սորվելու»:

Ամէն տեղ կարելի է աղօթել. փողոցներու, գետնուղիներու, դրասներու, խանութի և գպրոցի մէջ: Զկայ աղօթելու մասնաւոր կեցումք, մասնակ կամ տեղ:

«Ասորէ Աստուծոյ մասին քու շնչելէդ աւելի յաճախ» կ'ըսէ եպիկտէտ Ստոյիկեանը: Աղօթքը որպէսզի անձնաւորութիւն մը ձեռնկերպէ իրապէս պէտք է սովորութիւն դառնայ մեր մէջ: Անխմատ է աղօթել առաւօտուն և օրուան մնացեալ մասը հիթանոսի մը պէս ապրիլ: Ծճարկաւ աղօթքը ճամբայ մըն է կեանքի, և ճամբորդոյն կեանքը էապէս ճամբայ մըն է աղօթքի:

Հաւազոյն աղօթքները հանճարեղ սիրողներու արտայայտութեանց կը նմանին, միշտ միեւնոյն խնդրին շուրջ՝ բայց երբեք երկիցս կրկնուած: Ամէնքս ալ չենք կրնար այնքան յորինողներ ըլլալ աղօթքի որքան Ս. Թէրէզ մը կամ Գլիերմոյի Պերնարտոս մը, որոնք երկուքն ալ իրենց պաշտանքը դրին խորհրդաւոր գեղեցկութիւն ունեցող բառերու մէջ: Բարեբախտաբար սակայն, անհրաժեշտ չէ անոնց ճարտասանութիւնը ունենալ. մեր ամենաթեթեւ միտումը աղօթքի՝ ընդունելի է Աստուծմէ: Եթէ նոյնիսկ մենք արգահատելիօրէն համար մընանք կամ եթէ մեր լեզուները նանրութեամբ և խարէութեամբ ծանրացած ըլլան, փառաբանութեան մեր տկար վանկերը ընդունելի են իրեն, և Ան կը ցօղէ մեր վրայ իր զօրացուցիչ սիրոյն յայտնութիւնները:

Այսօր աւելի քան երբեք աղօթքը մարդոց և ազգերու կեանքերը յղաւորող անհրաժեշտութիւն մըն է: Անոր կրօնական իմաստին շեշտաւորման պակասն է որ աշխարհը քայքայման եզրին հասցուցած է:

Մեր ոյժին և կատարելութեան ամենախոր աղբւրը եղկելիօրէն ճգճիմ մնացած է: Աղօթքը, իբրեւ հողիին հիմնական վարժութիւնը, մեր ներքին կեանքին մէջ աշխուժօրէն պէտք է կիրարկուի: Մարդուն լքուած հողին ըստ բաւականի պէտք է զօրաւոր դարձնել անգամ մը ևս վերագտնել տալու համար ինքզինքը: Որովհետեւ եթէ աղօթքին զօրութիւնը անգամ մըն ալ արձակուի և զործածուի սովորական մարդոց և կիներու կեանքին մէջ, եթէ ողին իր նպատակները յատակ և անվասօրէն յայտարարէ, տակաւին յոյս կայ որ աւելի լաւ աշխարհի մը համար եղած մեր աղօթքները պիտի գտնեն իրենց պատասխանը:

Թրգվ. Հ. Ա. Ո.

ԱՍՏՈՒԱԾԱՐԱՆԱԿԱՆ

ԲԱՆԻՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՍԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Տեղը Աւետարանին մէջ. — Կը հանդիպինք անոր Աւետարանին Ա. գլխոյն 1-18 համարներուն մէջ: Աւետարանին մնացեալ ամբողջ մասերուն մէջ ոչ մէկ անդրադարձում այդ մասին: Վերալիչեալ համարներով Առաքեալը կը մօտենայ Քրիստոսաբանութեան ամենէն էական խորքը կազմող հարցի մը, որ Բանին Վարդապետութիւնը եղաւ: Այդ համարներով մեզի կը ներկայացուի Բանը իբրեւ ի սկզբանէ, որ եր առ Աստուծ. և որ Աստուծ իսկ էր: Այդ Բանը ստեղծագործ է միանգամայն, վասն զի ամենայն ինչ նովաւ եղեւ, եւ առանց նորա եղեւ եւ ոչինչ որ ինչ եղեւ: Կեանքը՝ Անով դոյութիւն առաւ, որ եղաւ նաեւ մարդոց Լոյսը: Այդ Լոյսը որ Բանն է արդարեւ, գալոց եր աշխարհ: Եկաւ այդ Լոյսը իրեններուն համար, բայց զժրախտաբար իրենները չընդունեցին զինքը: Իսկ անոնք որոնք ընդունեցին՝ անոնց տրուեցաւ Աստուծոյ Որդիներ ըլլալու իշխանութիւն: Լոյսը կամ Բանը արդարեւ մարմին եղաւ ու բնակեցաւ մարդոց մէջ, շնորհով և իմաստութեամբ լի: մարդիկ տեսան Անոր փառքը և հետեւաբար ընդունեցին շնորհը առատապէս:

Ի՞նչ է այդ Վարդապետութիւնը. — Քրիստոսի անձին ծագման, բնութեան, և անոր իրագործելիք դերին Վարդապետութիւնն է ան էապէս: Բան կոչումը այդ անձին, իմաստասիրական գրութիւններէ վերջուած փոխառիկ եզր մըն է: Քրիստոնէական մտածումը խորունկ հանդիտութիւն մը գտած է, իր ըմբռնած Քրիստոսի և Բան յղացքին հելլէն իմաստասիրութեան եւ Հին Ուխտի մտածման մէջ ունեցած պարունակութեան միջև: Հանգիստութիւն տեսնելու այս ճիգը արդիւնք է Քրիստոնէութիւնն ու իմաստասիրութիւնը իրարու հետ հաշտ ցոյց տալու խորունկ մտահոգութեան: Հին Ուխտի մէջ Բանը ստեղծագործ խօսքն է. «Եւ Բանիւ տեսան երկինք հաստատեցան եւ հոգւով բերանոյ նորա ամենայն զօրու-

թիւնք նոցա» (Աղմ. ԼԳ. 6): Իմաստասիրութեան, մասնաւորաբար յոյն իմաստասիրութեան մէջ անիկա այս անգամ Ասուածային Միսմէն է, որ կը յայտնէ ինքզինք բնութեան բոլոր երեւոյթներուն մէջ: Արդ, Քրիստոնէական մտածումը՝ Քրիստոսի անձին մէջ կը ճշմարտէ երկու այս ըմբռնումները Բանին, և համադրելով զանոնք Քրիստոսի մէջ, շատ իրաւամբ պատշաճեցուցած և գործածած է Բան անուանակոչումը մարդացեալ Աստուծոյն, տալով անոր Քրիստոնէական դրոշմ: Եւ Յովհաննէս Աւետարանը էապէս ուրիշ բան չէ, բայց եթէ ընդլայնումը այս մտածումին, որ Բանին Վարդապետութիւնն իսկ է:

Պատմականը Վարդապետութեան. — Շատ հինէն կուգայ անիկա: Ունի հարուստ պատմութիւն մը և հետեաբար զարգացման յաջորդական շրջաններ թէ՛ նախաքրիստոնէական և թէ՛ քրիստոնէական մտածումին մէջ: Բայց կարենալ տեսնելու համար Բանին Վարդապետութիւնը իր եղափոխական ամբողջ պատկերին մէջ, կ'արժէ որ նկատի առնենք զայն նախ յոյն իմաստասիրութեան, ապա Աղեքսանդրեան հրեայ աստուածաբանութեան, և վերջապէս Քրիստոնէական Աստուածաբանութեան մէջ:

Յոյն իմաստասիրութեան մէջ Բանին գաղափարը սկիզբ կ'առնէ Եփեսացի Հերակլիտէսով (535-475 Ն. Ք.), որ ներկայացուցիչը եղաւ Պորֆրոպաշտութեան, ընդդէմ Յոնիական իմաստասէրներու Նիւթապաշտութեան: Հերակլիտէսի համար տեսանելի աշխարհը խորհրդանշանային դրութիւն մըն է որ իրականութեան կէսը կը ծածկէ և միւս կէսը կը յայտնէ: Այդ իրականութիւնը Աստուածային Հոգին է տիեզերքին, որուն կեանքը կը ներկայացընէ ծննդեան և մահուան, լինելութեան և փոփոխման, եղծման և վերանորոգման, անվախճան շրջանառութիւն մը: Աստուածային այդ հոգին Բնութիւն է, ինքնակալ յառաջընթացութիւն, Աստուած ինքնին, շունչը եւ սկզբունքը կեանքին, և վերջապէս Լօկոսն է անիկա: Նոյն, մի և համասեռ է այդ Լօկոսը: Անիկա ներդոյ մտածումն է աշխարհին: Ան գոյութիւն ունէր բոլոր ժամանակներու մէջ, և սակայն մարդիկ միշտ անգիտակից են անոր մասին, զայն ճանչնալէ վերջ ալ: Այդ Լօկոսը ինչպէս կ'ըսէ

Իմաստասէրը՝ աստղերը կը պահէ իրենց ընթացքին մէջ. անիկա թաքուն այն ներգաշնակութիւնն է որ կայ գոյութեան մէջ տեսնուող հակամարտութեանց ներքեւ: Հերակլիտէսի մէջ կարելի չէ վերանցական Աստուծոյ մը հետքը գտնել, որուն միտքը կամ կամքը Լօկոսը ըլլար: — Անաքսագորասի մօտ Լօկոսը կամ Նուուսը, միջնորդն է Աստուծոյ եւ աշխարհի, կարգաւորող սկզբունքը ինքզինքին, և Աստուածային իմացականութիւնը: Պղատոնի մէջ քիչ բան միայն ուղղակի կը վերաբերի մեր նիւթին. թէ՛ և ան հիմնադիրը եղաւ իմաստասիրութեան մը ուր Լօկոսի գաղափարը լայն շրջանակ մը կ'ընդգրկէ: Ըստ Պղատոնի, Տիեզերքը, ստեղծուած է մտքին և նիւթին միաձուլումով. այդ միտքը կենդանի և բանաւոր գործարանաւորութիւն մըն է: Միածին Որդին Աստուծոյ, ինքնին Աստուած, և աւեսայայտիչ պաշկերը Բարձրեային:

Ստոյիկեանութեան մէջ սակայն Հերակլիտէսեան իմաստասիրութիւնը կ'ընդունի նոր կեանք մը և թարմ զարգացումներ: Հերակլիտէսի նման, ստոյիկեանները կրակը կը նկատեն սկզբնական գոյութիւնը, և նիւթական արտայայտութիւնը Աստուծոյ: Բայց օժտուած ըլլալով ներքին արդիւնաբար գործունէութեամբ մը, անիկա բեղմնաւոր միսմէն է Տիեզերքին, որ կը յայտնաբերէ ինքզինքը բնութեան բոլոր երեւոյթներուն մէջ: Քրիստոնէայ հեղինակներ, պինդ կառչեցան այս վարդապետութեան, զօգելու համար յոյն իմաստասիրութիւնը՝ իրենց կրօնքին հետ: Ամէն մարդ, ըստ Յուստինոս մարտիրոսի, իր ծննդեան պահուն կը մասնակցի տիեզերական մտքին, և այդ միտքը նոյնինքն Յովհաննէսեան Բանն է, որ գլուսաւոր առնէ զամենայն մարդ: Ստոյիկեան բեղմնաւոր միտքը Աստուածն է ինքնին, իբրեւ միակ Զօրութիւն, և Տիեզերական յառաջընթացութեան գործարանաւորող սկզբունքը: Այդ Զօրութիւնը սակայն հաստատապէս ներկայ չէ բոլոր արարածներուն մէջ: Միայն մարդը կրնայ մասնակցիլ անոր այդքան լիութեամբ: Որով մարդը միայն կարելի է նկատել այն էակը, որուն մէջ կը յայտնուի ամբողջ ազդեցութիւնը Աստուծոյ: Ստոյիկեանները գաղափարութիւն մը կը գնեն ընդմէջ ի զօրութեան կամ

անհրաժեշտ մնացած մտքին (reason) և Աստուծոյ գործնաւոր (en act) մտածումին մէջ։ Այս զատորոշումով Լօկոսի բառ կամ Սօսք Նշանակութիւնը նոր շեշտ մը կ'ըզենու, և հետեւաբար Ստոյիկեանութիւնը այս կերպով անցման կարելիութիւն մը տուած կ'ըլլայ հրեայ իմաստասիրութեան, նոյնաքննելու համար յունական Լօկոսը՝ իր կէտ անձնաւորեալ «եմպիւի բանին» հետ։ Ըստ Ստոյիկեաններու, բառերն ու մտածումները նոյն բաներն են էապէս, տարբեր երեւոյթներու վրայ ծաղկած։ Այնպէս ալ Լօկոսը մտածում է՝ երբ անհրաժեշտ է, և սակայն կ'ըլլայ հօսք՝ երբ կ'ահրաժեշտուի։ Յանարտայայտութեան և արտայայտութեան այս զատորոշումը գործածուած է հաւասարապէս թէ՛ Փիլոնի և թէ՛ Քրիստոնեայ Հայրերուն կողմէ։ Քրիստոնեայ հեղինակներ ուրիշ նպաստաւոր գաղափար մը ևս գտած են Ստոյիկեան վարդապետութեան մէջ, այն թէ, ինչպէս որ Լօկոսը ներկայ է մարդկային հոգիներուն մէջ, և հետեւաբար մարդիկ հաղորդակից են իրարու շնորհիւ այն Լօկոսին որուն կը մասնակցին անոնք, այնպէս ալ Ստոյիկեանօրէն բացատրելով՝ Լօկոս – Քրիսոստոսը բնակելով հոգիներուն մէջ, կ'եղբայրացնէ մարդիկ իրարու։

Անցնելով հրեայ մտածողութեան ընդհանրապէս, Լօկոսի գաղափարը հոն ալ յայտնաբերած է յատկանշական առումներ։ Բայց պէտք է ըսել թէ հրեայ մտածողութեան մէջ Լօկոսի գաղափարը այն ատեն միայն կը շեշտուի երբ Բան Տեառն ըմբռնումը կ'անձնաւորուի, իբրեւ Ենօվայի գործունէութեան յայտնակերպումը։ Հին կտակարանի նախնական գրքերուն մէջ Բանի կամ Մեմրայի գործունէութեան կը զօդեն երեք գաղափարներ — Ստեղծագործութիւն, Նախախնամութիւն և Յայնուութիւն։ Աստուծոյ Սօսքը ստեղծեց աշխարհը, և անոր շունչը կենդանութիւն և նորոգութիւն ծաւալեց երկրի վրայ։ Աստուծոյ հոգատարութիւնը իր ընտրեալ ժողովուրդին նկատմամբ ուղղակի կը վերաբերուի Մեմրային։ Այդ Մեմրան է դարձեալ որ կը ներշնչէ մարգարէները և կը ծանուցանէ Օրէնքները։ Ենօվայի գործունէութիւնները անձնաւորելու ձգտումը ակնյայտնի կ'երևան Հրեշտակի, Փառքի, Անունի, և մանաւանդ Աստուծոյ իմաստութեան մասին եղած արտա-

յայտութեանց մէջ։ Բայց Ենօվայի այս անձնաւորումը աւելի բանաստեղծական է քան բնագիտական, ի բաց առեալ Հին կտակարանային այն գրքերուն մէջ որոնք յոյն ազդեցութեան գրոշմը կը կրեն իրենց վրայ։ Սակայն պէտք է աւելցնել թէ, ընդհանրապէս Հին կտակարանի մնացեալ բոլոր գրքերուն մէջ իմաստութեան յղացքը կը ձգտի Բանին տեղը գրաւել։ Փոփոխութիւն մը որ իրապէս հրեայ մտածումը աւելի մօտ կը բերէ յունականին։ Յովրին մօտ «իմաստութիւնը» քաւումն այն նպատակն է, որուն ի խնդիր կը գործէ Աստուած մարդկային գոյութեան մէջ, եւ կեանքի այդ մեծ գաղանիքը Աստուծոյ միայն գիտելի է։ Իմաստութիւնը՝ ըստ Առական՝ գերագոյն առաքինութիւնն է. ան կը կանգնի փողոցներուն անկիւնը և կը հրաւիրէ մարդիկ ընթանալ իր մատնանշած ուղղութեամբ։ Աստուած պատրաստած էր զայն աշխարհի ստեղծութենէ իսկ առաջ։ Այդ իմաստութիւնը ներկայ էր Աստուծոյ՝ երբ Ան կը պատրաստէր Տիեզերքին ծրագիրը։ «Իմաստութեան» և «Ժողովուրդի» գրքերուն մէջ, հրեայ մտածողութիւնը այս ուղղութեամբ զարգացման նոր քայլ մը կ'առնէ զէպի յոյն իմաստասիրութիւն։ Ժողովուրդը կը ներկայանայ մեզի յաւիտեական իմաստասիրութեամբ մը, որ Ստոյիկեան ազդեցութեան մը շունչը կը մատնանշէ անոր մէջ։ Իմաստութեան գիրքը սակայն աւելի հրեայ է իր պարունակած զգացումներով։ «Իմաստութիւնը» կ'ըսէ Սիրաք, իր գլխաւոր արտայայտութիւնը գտած է Օրէնքի գրքերուն մէջ։ «Իմաստութիւն Սողոմոնի» կոչուած գիրքը, գործն է ուղղափառ հրեայի մը, որ ոչ մէկ համակրանք ցոյց կուտայ Ժողովուրդի տեսակէտներուն։ Աստուածային իմաստութեան իր վարդապետութիւնը մեծապէս եղանակաւորուած է Ստոյիկեան և Պղատոնական գաղափարներով։ Իմաստութիւնը ներգոյ է Աստուծոյ, պատկանելով Աստուածային էութեան. և սակայն անիկա կ'ապրի անկախաբար Աստուծոյ կողքին։ Իմաստութիւնը գործօն ազգակը եղաւ Տիեզերքի ստեղծագործութեան մէջ, ի մի խմբելով բոլոր այն գաղափարները որոնք պիտի իրագործուէին ստեղծուած Տիեզերքին մէջ։ Անիկա կը բլբլի Աստուծոյ, կը տարածուի ամէն բանի մէջ, աւելի արագ քան ուրիշ

ու է շարժում: Մարդկային հոգւոյն մէջ անիկա ոչ միայն ուսուցիչն է բոլոր առաքինութեանց և Աստուածային գիտութեանց, այլ նաև մարդկային բոլոր արուեստներուն և գիտութեանց: Իմաստութեան նոյնացումը՝ յոյն Լոկոսին հետ եղաւ այնքան որոշ, որքան նոյն այդ իմաստութեան նոյնացումը՝ Աստուծոյ Ս. Հոգւոյն հետ: Իմաստութիւն Սողոմոնի գիրքը եղաւ անցման կամուրջը Հին Կտակարանի վարդապետութեան դէպի Փիլոն, և եղաւ կարեւորագոյն գործը Աղեքսանդրեան հրեայ աստուածաբանութեան:

Փիլոն եղաւ առաջին այն դէմքը որ իրարու մէջ համաձուլեց յոյն և հրեայ մտածումները Լոկոսի մասին: Փիլոնի Լոկոսը համադրութիւնն է Պղատոնական գաղափարներու և Ստոյիկեան տիեզերական պատճառողութեան: Այդ Լոկոսը շատ կը նմանի Պղատոնի Բարիի գաղափարին. այն տարբերութեամբ միայն որ առաջինը ունի ըստեղծալործ գործունեութիւն: Փիլոն այս յղացքը օգտակար նկատեց իրեն համար, վասն զի ան փափաքեցաւ հիլլէնականորէն ըմբռնել աստուածային գործունեութիւնը, առանց սակայն միւս կողմէ դադրելու հաւատալէ Հին Կտակարանի եհովային: Հրեայ մտածումը այդ շրջանին Տիեզերքի և Աստուծոյ երկուութեան մը տազնապը կ'ապրէր: Այս վտանգը սակայն մեղմացաւ Բանաստեղծական անձնաւորութեան ըմբռնման որդեգրումովը: Փիլոն այդ բանաստեղծականութիւնը վերածեց բնագանցականութեան, նոյնացնելով Մեմրան Պղատոնականացած Ստոյիկեան Լոկոսին: Հակադրաբար հրէական հին ըմբռնման «Բանի» մասին, Փիլոնեան Լոկոսը եղաւ միջնորդ՝ Աստուծոյ և Տիեզերքին, ըլլալով յայտնութեան գերագոյն սկզբունքը: Փիլոն հարուստ է Լոկոսի և Աստուծոյ և մարդկան յարաբերութեանց մասին խոր իր նկատողութիւններով: Առաջին առիթով Լոկոսը կը նկատուի իրմէ՝ իբրեւ անլուրանի ողորմ Աստուծոյ և առաջինը երեսակներուն մէջ: Ուրիշ տեղ մը մարդն է անիկա որ ունի անմիջական պատկերը Աստուծոյ. նախատիպ այն մարդը՝ որուն պատկերով ստեղծուած են բոլոր մարդիկ: Լոկոսը կը բնակի Աստուծոյ հետ իբրեւ փոխանորդը անոր. անիկա երեք ուղիքն է Աստուծոյ, իսկ իմաստութիւնը՝ մայրը անոր: Թէև իր մօտ այլուր այդ իմաստու-

թիւնը նոյնացուած է Լոկոսին հետ: Դարձեալ, Լոկոսը՝ գաղափարներու գաղափարն է. Աստուծոյ բովանդակ միտքը Տիեզերքին մէջ: Ան իբրեւ փառանքալուս և բարեխօս՝ աշխարհը կը ներկայացնէ Աստուծոյ: Ան միանգամայն փառքը ու լուսաւոր շուքն է Աստուծոյ: Իմանալի աշխարհը և կամ վերջապէս նախախալ տիեզերքն է ան Պղատոնականներուն:

Հեթանոս եւ հրեայ մտածողութենէն երբ անցնինք Քրիստոնէականին՝ նախ Նոր Կտակարանով յայտնուած, Լոկոս բառին թեքնիք գործածութեան, առաջին անգամ կը հանդիպինք Չորրորդ Աւետարանին մէջ: Կարեւոր է նկատի առնել սակայն որ Ս. Պողոս, մասնաւորաբար իր վերջին Թուղթերուն մէջ գրեթէ ամբողջութեամբ կուտայ մեզի Լոկոսի վարդապետութիւնը: Քրիստոսի իբրեւ տիեզերական սկզբունք ըմբռնումը, աւելի շեշտուած է Կորնթացոց Թուղթին մէջ քան Չորրորդ Աւետարանին: Պողոսեան Քրիստոսը պատկերն է Աստուծոյ. Անոր մէջ մարմնապէս կը բնակի Աստուածութիւնը. Ան ազդակ մը եղած է ստեղծագործութեան մէջ, և անոր ներգոյ Հոգին. Անիկա նախագոյ էր Աստուծոյ կերպարանքով. անլուրանի է արածներուն. Ան ամէն ինչ է և ամէն ինչի մէջ. Անոր իշխանութիւնը համատարած է Տիեզերքի պատմութեան հետ. Ան կենսասու հոգին է որ կը բնակի իր առաքեալներու սրտին մէջ, ձեռակերպելով ինքզինք անոնց մէջ և փոխակերպելով զանոնք իր նմանութեան, լուսաւորելով և միացընելով զանոնք մէկ մարմնի մէջ ինքզինքին հետ: Այս բոլորը արգարե ցոյց կուտան մեզի թէ Պողոսեան Թուղթերը, Յովհաննու Աւետարանէն առաջ, իրենց մէջ արդէն կը պարունակեն տարբեր Լոկոսի ամբողջական վարդապետութեան: Առանց Փիլոնէն սեղդակի ազդեցութիւն մը ենթադրելու, որ անհաւանական է, անառակիւնի է որ Աղեքսանդրեան հրեայ Լոկոսի իմաստասիրութիւնը ունեցած է իր մեծ և յարաճուն ազդեցութիւնը Պողոսի՝ Քրիստոսի անձին վարդապետութեան վրայ:

ԳՐԻԳՈՐ ԱՔԴ. ՈՍԿԱՆԵԱՆ

(Երևան-Երև)